

METALAŞMA ve YÖK KISKACINDA ÜNİVERSİTE

Cihan Öztürk¹

Giriş

Akademik özgürlük ve üniversiteler konusu Türkiye’de YÖK ile başlamış bir tartışma değildir. Bu bağlamda darbeler ve iktidarlar, 1961 Anayasası’nın yarattığı nispi özgürlük ortamında filizlenen “ilerici” hareketlerin etkisini kırma amacıyla, 1973’te çıkarılan 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu ve 1983’te çıkarılan Sıkıyönetim Kanunu ile yüzlerce akademisyenin akademiden uzaklaştırılmasını sağlamış ve özellikle üniversite öğrenci hareketlerini bastırma amacını da taşımıştır. Siyasal baskı ortamı tartışılması gereken önemli bir nokta olsa da eğitim ve üniversite sorunlarının sermaye birikiminden ve kapitalist gelişmeden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Son dönemde Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) biz dizi yenilenme içinde olduğu söylenebilir. Nitekim YÖK başkanının bile “Yeni ve Yenilikçi YÖK” olarak tanımladığı kurulda değişimin yönü ve niteliğini tartışmak kaçınılmaz hale geliyor. YÖK ve Üniversite konusunu -özellikle muhalif çevrelerce tartışıldığı gibi- yalnızca üniversitelerin tek bir çatı altında toplanarak denetim altına alınmasını sağlama ve 24 Ocak Kararları sonrası hedeflenen neo-liberal yapısal dönüşümler çerçevesinde sosyal devletin boşalttığı eğitim alanının sermayeye açılması şeklinde tartışmak, kapitalist gelişmenin metalaştırma ve eğitim üzerinden görece artı değer üretimi yaratma mekanizmasını gözden kaçırmak anlamına gelecektir. Kuşkusuz bu tartışmaların yapılması gerekmektedir. Ancak kapitalizmin özgüllüğü artı değer üretimi ve emek gücünün meta haline gelmesindedir. Bu sebeple analiz, tarihsel gelişimi ile beraber sermayenin talep ettiği nitelikli emek gücü, teknoloji ve bilgi üretimine yoğunlaşmaktadır.

Çalışmanın ana eksenini bu bakış oluşturacak olup, birinci bölümde ekonomik değişimde kurum/kuruluşların rolü ve bu kurumların oluşmasını hazırlayan şartlar YÖK düşünülerek tartışılacak. İkinci bölümde bilimin (eğitimin) metalaşma süreci, kapitalizmin neo-liberal yapısal dönüşümlerinin YÖK ile beraber üniversiteyi (ve eğitimi) nasıl dönüştürdüğü, sermayenin günümüzde ücretli emek kesiminden talep ettiği ‘nitelikli emek gücü’ ve son olarak bu dönüşümlerin yarattığı “beşeri sermaye” kavramı tartışılmaya çalışılacak.

---

1 Marmara Üniversitesi, Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Tezli YL Öğrencisi

1. Ekonomik Değişimde Kurumların Rolü

YÖK'ün yapısını ve kurumsal rolünü tartışmadan önce bir kurumun kurulmasını “gerekli kılan” etmenleri, devlet ile ilişkisini, kurumsal yapısının dönüşümünün belirleyicilerini, kapsayıcılığını ve dönüşüm yaratma etkisini tartışmak yararlı olacaktır. Bu bölümde YÖK'ün kurulduğu dönemin analizi yapılmaya çalışılmaktan ziyade, bir devlet kurumu olarak YÖK'ün neden kurulduğunun ya da bu kurumun kurulmasının amaçları irdelenmeye çalışılacaktır. Yeni Kurumsalcı İktisatçılardan North'a göre, “kurumlar, kurallar ve düzenlemeler şeklini alan ve davranışlar üzerinde etkili olan bir grup kısıttan; kural ve düzenlemelerden sapsmaları tespit etmeyi amaçlayan bir dizi prosedürden ve bu bağlamda son unsur olarak, kurallar ile düzenlemelerin belirlenme yolunu ve uygulamanın gerçekleşme şeklini kısıtlayan çerçeveyi tanımlayan bir grup ahlaki, etik davranışsal normdan oluşmaktadır” (North, 1984'den aktaran Chang; içinde Şenses, 2009: 622). North'un da belirttiği gibi birçok Yeni Kurumsalcı İktisatçı kurumların sadece etkinliği artırdıkları için bulunduğunu söyleyerek serbest piyasanın doğal düzen olduğunu kabul edip kurumların ancak bu düzen bozulduğunda devreye sokulması gereken insan yapımı ikame edici seçenekler olduğunu savunmaktadırlar. Ancak burada serbest piyasanın doğal düzen olarak kabul edilmesi yanlışlığının yanında kurumların etkinleştiren ve yapıcı rolleri de görmezden gelinmektedir. Çünkü kurumlar sembolik bir üretim süreci de içerir ve bu kurumların altında yaşayan insanların değerleri ve dünya görüşleri içselleştirilir. Buna karşın insanlar da kurumsal yapı ve davranışlara karşı belirleyici etkide bulunabilir. Bu kabuller olmaksızın bir kurumun varlığını sürdürebileceğini düşünmek eksik bir bakış açısı olacaktır (Chang ve Evans; içinde; Şenses, 2009: 625).

Kurumların kurulma yaklaşımlarına bakacak olursak iki türden yaklaşım mevcuttur: Etkinlik ve Çıkar temelli yaklaşım. Etkinlik yaklaşımı kurumların basitçe piyasada tüm etkin işlemlerin sağlanamadığı durumda ortaya çıkacağını vurgularken çıkar temelli yaklaşım ise kurumların kendi çıkarlarına uygun değişiklikleri başlatmak için politik açıdan yeterince örgütlenmiş çıkar gruplarına hizmet etme amacı ile kurulduğu söylenmektedir. Bu perspektiften YÖK'ün bu iki yaklaşıma da hizmet etmek amacıyla kurulduğunu söyleyebiliriz.

Üniversite, yapısı gereği araştırma ve eğitim birlikteliğine dayalı bir sistemdir ancak özellikle YÖK'ün kurulmasından sonra sermaye birikiminin “küreselleşme” etkisiyle birlikte artan ve yayılan teknoloji ve Ar-Ge yatırımları üniversiteyi dönüştürmektedir. Araştırma ve öğretimin ayrılması şeklinde tezahür eden bu dönüşümün gerçekleştiricisi olarak YÖK'ün bunu yapmasındaki temel amaçları, sermayenin ihtiyaç duyduğu nitelikli emek gücünü ve üretim/teknoloji bilgisini üretmek yoluyla görece artı değer üretimini artırmasını sağlamaktır. Bu talebi TÜSİAD'ın yaptığı açıklamada net bir şekilde görebilmekteyiz.

“Türkiye önümüzdeki yıllarda dış dünya ile daha çok entegre olacaktır. Hem dün-

ya standartlarında iş yapabilen kalifiye iş gücüne hem de bilim ve teknolojiye atak yapabilecek bir kapasiteye ihtiyaç söz konusudur. Bu da yükseköğretim politikalarımızın niteliği ön plana çıkararak yeniden tasarlanmasını gerektirmektedir. Başka bir açıdan bakacak olursak, yükseköğretim sistemimizde önemli ve akılcı bir görev bölümü ve kurumlar arası farklılaşma şarttır” (Şimşek, 2015: 156).

YÖK’ün bu dönüşümü üç tip üniversite şeklinde öngördüğü söylenebilir: (a) Kendi deyimleriyle “elit üniversiteler”. Bu tip üniversitelerin öğrenimden ziyade araştırmada uzmanlaşması yani yüksek lisans ve doktora derecelerinin lisansa görece daha ağırlıkta olması hedeflenmektedir. (b) İkinci mevkide, YÖK belgelerinde yer aldığı şekliyle “kütlesel öğrenim veren üniversiteler” yani, dört yıllık fakülteler ağırlıklı ve mühendislik gibi vasıflara sahip işgücü yetiştirme amaçlanmaktadır. (c) Üçüncü mevkide ise Meslek Yüksek Okulları ile tekniker özelliklere sahip vasıflı işgücü yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bu tarz bir örgütlenmenin aynı zamanda sınıfsal ayrımları pekiştirdiğini ve toplumsal hareketliliği en aza indirdiğini söyleyebiliriz (Özğurlu, 2010 içinde; Ercan ve Kurt 2011: 255).

1980 yılı boyunca yapılan düzenlemeler ve yükseköğretim sistemini merkezileştirilmiş ve iktidarın kontrolü altına almıştır. 1970’li yılların sonunda başlayan küreselleşme hareketinin Türkiye’de toplumu düzenleyen kurumlarda yarattığı dönüşüm, üniversiteyi küresel ekonomiyi destekleyecek biçimde –ucuz ve nitelikli ara eleman sağlama- dönüştürmüştür. Bu sürecin ortaya çıkardığı kurum Türkiye’de YÖK olurken, küresel düzeyde Dünya Bankası, OECD ve AB gibi diğer küresel kurumlar sürece “destek” olmuştur. Bu bağlamda 1985 yılında uygulanan I.Endüstriyel Eğitim Projesi, 1989 yılında uygulanmaya başlayan II. Endüstriyel Eğitim Projesi, 1994 yılında Milli Eğitimi Geliştirme Projesi ve 1997 yılında Türk Üniversiteleri Kalite Belirleme Projesi ve günümüzde halen sürmekte olan Bologna Süreci örnek gösterilebilir (Gölbaşı, 2011 içinde; Ercan ve Kurt 2011: 542-543).

Bir kurumun “kurum/kuruluş” olarak düzenleyici ve denetleyici rolünden ziyade ekonomik ve ideolojik temelli bir dönüşümde etkin rol oynayabileceği YÖK örneği üzerinden görülmektedir. YÖK bu süreçlerdeki rolleriyle birlikte bir sebep olmaktan çok sonuç olarak karşımızda durmaktadır. Ancak bugün eğitim ve üniversite konusunda yaşanan dönüşümleri hem kapitalist gelişmeden bağımsız ele almak hem de ana eksenini YÖK veya neo-liberal dönüşüm olarak belirlemek, kapitalizmin özgüllüğünü oluşturan emek gücünü metalaştırma ve bilimin ve bilginin metalaşması gerçeğini kaçırmamıza sebep olmaktadır. Bu sebeple takip eden bölümde bilimin ve bilginin metalaşma süreci, sermayenin ‘beşeri sermaye’ talebi üzerinden artı değer sömürüsü ve eğitim-iktidar-YÖK ilişkisi incelenmeye çalışılacaktır.

2. Bilim ve Eğitimin Metalaşması ve YÖK

Kapitalizmin gelişmesiyle, piyasa ilişkilerinin giderek her alana yayıldığı bilinmektedir. Ancak eğitim-piyasa ilişkisini tartışırken; Marx'ın belirttiği üzere piyasanın, toplumsal üretim ilişkilerini gizleyen bir "örtü" olarak görüldüğünü göz önüne almamız özellikle eğitimdeki yapısal dönüşümü doğru analiz etmemizde yardımcı olacaktır. Bu anlamda metalaşmadan bahsederken metanın canlı emek tarafından üretildiğini ve herhangi bir şeyin meta olması için mutlaka bir emek gücünün kullanılması, yani emek gücünün metalaşması gerektiğini göz önünde bulundurmamız gerekiyor. O zaman bilim ve eğitimin metalaşması üzerinden bahsettiğimiz yapısal dönüşümde analizimizin bilimin üretim sürecindeki emek gücü metalaşmasından eğitimin metalaşmasına uzanması gerekiyor.

Tarihsel açıdan üniversitelerin iki temel işlevi yerine getirmekte olduğunu söylemiştik. Birincisi, araştırma üretenlerin yetiştirilmesini de içinde bulunduran bilimsel üretimdir. İkincisi ise öğretim işlevi yani; nitelikli emek gücünü yetiştirilmesi olarak görünen işlevidir. Temel olarak yaşanan dönüşüm birinci işlev üzerinden başlayarak yaşanmaktadır. 1950'ler bu sürecin başladığı yıllar olarak belirtilirken, 1970'lerde bu metalaşma hızlandığı gibi endüstriyi uluslararasılaştırma yönündeki engellerin kalktığı yıllar olmuştur. 1990'lara gelindiğinde özellikle "Ar-Genin uluslararasılaşması" adı altında gerçekleşen bilimsel üretimin bir endüstri olarak karşımıza çıktığını görüyoruz (Narin, 2012: 2).

"Yeniliğin kendisi bir rutine indirgenmektedir. Teknolojik ilerleme giderek, isteneni üreten ve öngörülebilir biçimlerde çalışmasını sağlayan eğitimli uzmanlardan oluşan takımların işi haline gelmektedir" (Schumpeter, 1942'den aktaran; Narin, 2008: 1).

Yeni teknolojilerin uygulanması kar oranlarında bir yükseliş gösterirken aynı zamanda günümüzde teknolojilerin yaygınlaşması süreci bu oranların düşmesine sevk etmektedir. Krizden uzaklaşmak için yeni teknolojilerin geliştirilme arzusu bilimi de kontrol altına almaktadır. Bu süreç bilim üretimini sermayenin ihtiyaç duyduğu Ar-Ge çalışmalarını toplumsal olarak yapılan bir hale getirmiştir. Burada toplumsal olarak yapılan bilim üretiminin büyük kısmı üniversite ve kamu kaynaklarına dayalı yapılırken, patent anlaşmaları ile tüm karın sermayeye aktarılması söz konusudur. 1980 sonrası neo-liberal dönüşümler çerçevesinde devletin kamusal alanda olabildiğince küçülmeye gitmesi üniversiteleri kendi kaynaklarını yaratmaya sevk etmiş ve sermaye ile ilişkilerinden bu kaynakları yaratmaya yöneltmiştir. Aynı zamanda bu süreç bilim emekçileri üzerinde de baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. YÖK tarafından bilimcinin emek süreci; yayın hızı, proje üretme hızı ve sayısı, konferans ve makale sayısı, uluslararası araştırma gibi ölçekler üzerinden fabrika tipi çıktılar haline getirilmiştir. Öte yandan Ar-Ge faaliyetlerinin uluslararasılaşması ve sermayenin küreselleşmesi ile beraber üniversitede Bologna Süreci gibi performans kriterleri ile standartlaş-

tırılmaya çalışılmaktadır. (Narin, 2012: 10).

Bir mal ya da hizmetin ticarileşmesi/piyasalaşmasının sadece kamudan özel sektöre geçmesi olarak düşünülemez. Çünkü bir mal ya da hizmetin ticarileşmesinin önkoşulu, o mal ya da hizmetin önceden meta formuna bürünmesidir. Meta olma hali mal ve hizmetlerin dolaşımdaki yapısından değil, nasıl üretildiği ile ilgilidir. Bilginin metalaşması, bilginin kullanım değerini yitirerek, doğrudan piyasada değişim için üretilmesi, yani değişim değeri olan bir ürüne dönüşmesidir (Özsoy, 2007, içinde Ercan ve Kurt 2011: 123). Değişim değeri olan şeyin de ölçülmesi gerekmektedir. Kapitalist-sanayileşmenin her zaman belirleyicisi olan ölçme ve nasıl ölçmek konusu bilimsel araştırmaların konusu haline gelmiştir. Bilimsel etkinliğin amacı değişime konu olabilecek bir şeyler üretmek olunca, üretimin öznelere aynı zamanda ölçümün nesnelere haline geliyor. Bilimsel üretimin metalaşması ve değişim değeri üretmeye yönelik faaliyetleri aynı zamanda eğitim sürecini de dönüştürüyor (Ercan, 2011: 13). Çünkü sermaye artık kendine yatırım yapan kendilerini beşeri sermayeye dönüştüren nitelikli emek gücü talep ediyor. Peki, sermaye neden “beşeri sermaye” yani nitelikli emek gücü talep ediyor?

Özellikle eğitimin piyasalaştığı söylemi son yıllarda sıkça duyulmaktadır. Ancak burada eğitimin piyasalaşması olarak kast edilen şeyin özelleştirmeden ve ticarileştirmeden ve daha önemlisi metalaşmadan ayıran şeyin ne olduğunu tartışmamız gerekmektedir. Çünkü eğitim ile piyasa dışsal bir ilişki olarak ele alınmaktadır. Oysa kapitalist bir toplumda eğitim ile piyasa arasında içsel/zorunlu bir ilişki vardır. “Eğitim-piyasa ilişkisi, piyasa güçlerinin eğitim kurumlarına dışardan sızması ve eğitimin sermayedarların yeni kar alanı olması biçimindeki kısır değerlendirmelerle tüketilemez. Eğitim olgusuna araçsal bir mantıkla yaklaşan bu görüşler, eğitimin aynı zamanda varoluşsal bir sorun olduğu; piyasanın da yalnızca basit bir dağıtım mekanizması değil, oluşturucu, kurucu ve dönüştürücü bir mekanizma olduğu gerçeğini gözden kaçırmaktadırlar” (Özsoy, 2007; içinde Ercan ve Kurt 2011: 123). Bu yapay ikiliğe düşmeden analizimizi bilginin metalaşması olarak kurarak eğitim-piyasa ilişkisini bilginin üretim ve dağıtımının piyasa normlarına ve mekanizmalarına uyumlu kılınma süreci olarak geliştirelim. Bu anlamıyla bilgi, kapitalist toplumda para gibi eğitimde yüksek gelir, iyi bir iş, bir üst basamağa geçiş vaat ettiği için değerli görülür.

Kapitalizmin artı değer üretimine dayalı biçimlenmesi kullanım değerlerinin değişim değerlerine dönüşmesi şeklinde gerçekleşirken, artı değer üretimi sonucunda metaların miktarı ve çeşitliliği artmaktadır. Bu metaların çoğalması sürecine hız kazandırması da daha önce belirttiğimiz gibi gerek kar oranlarının düşme eğilimine karşı gerekse de sermayenin sürekli yeni teknolojilerle kendi tüketimini sağlama üzerinden barındırdığı iç çelişki yüzünden fark yaratarak genişleyen yeniden üretime ihtiyaç duymaktadır. Bu sermayenin kendi devamlılı-

ğını sağlama zorunluluğudur. Fark yaratarak genişleyen yeniden üretim kendini mutlak artı değer ve görece artı değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık emek ile zorunlu emek arasındaki farkın sonucunda ortaya çıkan mutlak artı değer aynı zamanda görece artı değer kavramına da temel oluşturmaktadır. Yani zorunlu emek zamanının kısaltılması ve artık emek miktarının uzatılması mutlak artı değer üretimine neden olurken görece artı değer oluşması için önce bu ayrımın oluşması gerekir. Çünkü görece artı değer üretimi zorunlu emek zamanının kısaltılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple emek gücü üretkenliği ve verimliliği kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin Departman I (üretim için üretim) mallarının üretimine yönelmeleri görece artı değer üretiminin yoğunlaşmasını sağlamanın ön koşulu haline gelmiştir (Şimşek, 2015: 38). Dolayısıyla Türkiye’de emek gücü talebinin farklılaştığı ve görece artı değer üretimi ağırlıklı bir eğitim istihdam ilişkisinin vurgulandığı söylenebilir. Bu konuda TÜSİAD’ın yaptığı açıklama bu talebi gözler önüne serebilir:

“Ekonomik gelişme sürecinin en temel özelliklerinden biri, kaynakların düşük verimlilik alanlarından yüksek verimlilik alanlarına aktarılmasıdır. Bu sürecin etkin bir şekilde yürütülmesinde eğitim önem taşımaktadır. Eğitim bir yandan işgücünün hareketliliğini (uyum gücünü) artırırken, diğer yandan nitelikli işgücü düzeyini artırarak sermayenin de hareketlilik kazanmasına katkı yapmaktadır” (Şimşek, 2015: 41).

Burada TÜSİAD’ın yaptığı vurgu görece artı değer üretimi üzerinedir. Hem sermaye birikiminin geldiği aşamanın hem de teknoloji ve makinelerin verimliliğinin artışı emek gücü üzerinde baskı oluşturmakta ve emek gücünün nitelik kazanması ve verimli olması üzerinden görece artı değer üretiminin devamlılığı beklenmektedir. Bu yönde bir gelişim ve talep karşımıza emek gücünün yeniden üretiminde temel kurum olan eğitimi çıkarmaktadır. O halde neo-liberal küreselleşme ve kapitalist dönüşümlerin bugünkü öğretisi olan sosyal devletin “kamusal” rolünün dönüştürülmesi olarak nitelendirilen şey aslında nedir? Eğitim açısından nasıl okunmalıdır? Bu noktada devletin eğitimden “çekilmesi”, aslında devletin küresel piyasa aktörleri ile ilişkisini ve sermayeye dönük eğitimle ilgili işlevlerini yerine getirme biçiminin bir dönüşümü olarak görülmelidir. Metalaşan bilgi etkide bulunduğu tüm süreçleri insanın özerk bir etkinliği olmaktan çıkaracaktır. Araçsallaşan bilgi, iktidar ağları içerisinde konumlanacaktır. “Beşeri sermaye” hegemonyası bu sayede etkisini hala sürdürmektedir (Özsoy, 2007: 139; içinde Ercan ve Kurt, 2011).

“Okullar pek çok şeyi yapıyor gibi. Bir defa onlar, işgücünün seçilip sertifikalandırılmasına katkıda bulunması bakımından yeniden üretim işlevi gören kuruluşlar... İktidar sahibi grupların kültür ve bilgisinin biçim ve içeriğini alıp koruyarak iletilmesi gereken meşru bilgi olarak tanımlayarak imtiyazların kültürel yollardan devamını sağlıyor” (Apple, 2012: 85).

Apple’ın da belirttiği gibi eğitim önce yeniden üretim işlevini yerine ge-

tirmek üzere bugün “beşeri sermaye” kazanma kurumları olarak görülmektedir. Üniversite tercihi yapacak bireyin öz merakı ve isteklerinden ziyade istihdam edilebilirliği üzerinden belirleyeceği bir “kariyer” rotası ile baş başa kaldığı görülmektedir. Eğitim süreçlerinde veya sonrasında kurs vs. sertifikalarla edinebileceği araçsallaşmış bilgi (özellikle teknik ve işletme bilgisi), bireyin bu bilgileri öğrendikçe işgücü pazarında talep edilme olasılığını artırması olarak görülmektedir. Ancak nitelikli emek gücü yetiştirmeye yönelik üniversite ve eğitim aynı zamanda sermaye açısından eski becerilerin ve niteliklerin değersizleştirilmesi gibi bir vasıfsızlaşma sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu da sermaye açısından emek gücü üzerinde ücret gibi baskılar oluşturmanın dayanağını oluşturmaktadır. Öte yandan “beşeri sermaye” kavramı yalnızca eğitim süreçlerini etkilememekte, bütün bir toplumsal yaşayış süreçlerini etkilemektedir. Bu yönde de karşımıza yaşam boyu öğrenme gibi kavramlar çıkmaktadır.

Bilginin kapitalist yapı içerisinde metalaşması asıl itkisini İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemlerde kapitalizmin yaşadığı dönüşümlerde bulmuştur. Üniversiteler teknoloji ve hizmet üretim alanı olarak da işlev görebilmesi açısından yapılandırılmıştır. Araştırma konuları sermaye ihtiyaçlarına göre önem kazanır bir duruma geçmiştir. Türkiye’nin yükseköğretimde yaşadığı dönüşümlerin amaçlarını görmek üzere YÖK’ün 10 Mart 2011 tarihinde “Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Açıklama” başlığı ile yayınlanan basın açıklamasında:

“Kurumların başarısının ortaya konması, ancak çeşitliliğe imkân veren rekabetçi bir ortam ile mümkündür. Rekabet, hem kurumsal düzeyde diğer yükseköğretim kurumlarıyla, hem de kurum içinde yenilenmenin ve gelişmenin itici gücü olmaktadır” (Hamzaoğlu; içinde Ercan ve Kurt, 2011: 76).

İfadesinden de anlaşıldığı üzere üniversitelerin kapitalist rekabet kurumları haline getirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Basın açıklamasında dikkat çeken diğer hususlardan biri de “kurumsal özerklik ve hesap verilebilirlik” konusudur. Bu yönde oluşturulacağı söylenen “yönetim yapısı” ticari işletme yöneticiliği gibi yönetilebilirliği ön plana çıkarıyor. Bir diğer konu “mali esneklik ve çok kaynaklı gelir yapısı”: üniversitelerin kamu kaynaklarının kısılarak, özel sermayelerle ilişkisinin artırılması anlamına geliyor. Bu yönde sertifika programları ve çeşitli eğitimler ile kaynak sağlanmaya çalışılıyor. “Kalite güvencesi” ise bilimsel üretimin çıktıları odakları bölünmüş ve denetlenebilir olmasını ve öğrencilerin vasıflı çıktılar olarak görülmesini kast ediyor. Esnekleşen üretim yapısına uygun nitelikli işgücünün eğitiminde üniversite vasıf üreten bir kurum rolünü alıyor (Narin; içinde Ercan ve Kurt, 2011: 239).

Üniversitelerdeki dönüşüm bilimsel bilgi üretimini ve emek gücünün yeniden üretiminin sermayenin denetimi altında yapılmasını çok daha güvence- li ve meşru hale getirmeye yöneliktir. Kapitalist üretim biçimlerinde ve doğal olarak kapitalistler arasında rekabet hızla devam ettiği ölçüde sermayenin istih-

dam ettiği elemanların da sürekli olarak bu değişime ayak uydurması ve daha az emek girdisi üzerine teknikler geliştirmesini sağlamaktadır. Türkiye’de özellikle 1990’ların sonrasında YÖK kurumsal etki alanını genişletmiş, 1992’de bir günde 21 yeni üniversite açmış, 1994 yılında Dünya Bankası gibi kurumlarla ortak projeler yürütmeye başlamıştır. Bu yönde en önemli örnek Bologna Sürecidir (Okçabol, 2011: 422). YÖK’ün 8 Haziran 2016’da açıkladığı istatistiklere göre toplam 197 Üniversite ve 6 milyon 689 bin 185 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır (YÖK, 2016).

Uluslararası anlamda bu dönüşüm Bologna sürecini örneği üzerinden incelenebilir. Bu oluşumda asıl amaç rekabet gücünü ve çekiciliğini artırmak olarak söylenmiştir. Temel güdü dolaşım ve istihdamı artırmak amacıyla yükseköğretim sistemleri ve derecelerinin tanınmasını ve karşılaştırılmasını kolaylaştırmaktır. Türkiye 2001 yılından itibaren Bologna sürecine üyedir. Bu üyelik sonrası tüm düzenlemeler bu sürece yönelik olarak yapılmış ve 2006’da Avrupa Kredi Transfer Sistemi üniversitelerde zorunlu tutulmuştur. Bu süreçte akademik faaliyet ve stratejilerde yükseköğretim kurumları paydaşlarının da destek ve katkılarının alınmasına imkân sağlanmıştır. Yani sanayi, ticaret ve meslek odaları ve STK temsilcileri üniversitelerin karar alma aşamalarında doğrudan yer alabilecek durumdadır. Bu çerçevede üniversitelerde teknoparklar adı altında teknoloji geliştirme bölgeleri kurulmaktadır (Özgün; içinde Ercan ve Kurt, 2011: 406).

“Yeni ve Yenilikçi YÖK”

Bugün YÖK’ün değişim ve dönüşümü bizim iddiamız değildir. Nitekim YÖK başkanı Saraç, 2 Haziran 2016’da Ardahan Üniversite’sinde katıldığı konferansta yaptığı konuşmada kurulu “Yeni ve Yenilikçi YÖK” olarak tanımlamaktadır.

“Üniversitelerimizin bir kısmının eğitimde, bir kısmının araştırma ve teknoloji üretiminde bazılarının da bölgesel kalkınmaya katkı sağlamak odaklı farklılaşmasına ihtiyaç vardır. Bu şekilde, bu üniversitelerimiz, eğitim süreci fonksiyonlarını yerine getirirlerken, araştırma sürecinde ise bölgeyle ilgili alanlarda ihtisaslaşabilecekler ve bölgesinin kalkınmasına önemli katkıda bulunabileceklerdir” (YÖK, 2016).

10. kalkınma planında da “Yükseköğretim sistemi, hesap verebilirlik temelinde özerklik, performans odaklılık, ihtisaslaşma ve çeşitlilik ilkeleri çerçevesinde kalite odaklı rekabetçi bir yapıya dönüştürülecektir” ifadesi görülmektedir. İfadede; Performans (verimlilik), ihtisaslaşma (uzmanlaşma) ve kalite kavramları yeni kurumsalcı perspektifin izlerini sunmaktadır. Öte yandan 9 Haziran 2016’da “Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaştırması” toplantısında Kalkınma bakanı Elvan kampüslerin halka sivil toplum kuruluşlarına ve sanayiye açılması gerektiğini belirtirken; “...biz Ankara olarak her türlü desteği ve-

receğiz ama hiçbir zaman tek çıkış kapınız Ankara olmasın, özellikle destekler konusunda. Kendi aranızda birçok problemi çözebilecek gücünüz” ifadesi yeni kurumsalçı yazının “yönetişim” kavramını vurgular niteliktedir. 2014 yılında yayınlanan “Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası” başlıklı raporda YÖK ve Devlet arasındaki ilişki stratejik düzeyde ortaya koyulmuştur.

“Diğer bütün meseleleri önceleyen ve en evvel çözülmesi gereken mesele, giriş bölümünde de vurgulandığı gibi, yükseköğretim sistemimizin her bakımdan yeniden yapılandırılması ihtiyacıdır. Bu yeniden yapılandırma, Türkiye’nin 2023 hedeflerini ve küreselleşmenin dinamiklerini dikkate alarak yapılmalıdır” (Çetinsaya, 2014: 174)

Henüz bir taslak metin yayınlamamış olsa da YÖK başkanı Saraç katıldığı hemen her toplantıda YÖK’ün yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamış, bu yeniden yapılanmayı şu şekilde öngördüklerini söylemiştir: Üçlü bir sacayağı öngördüklerini söyleyen Saraç, En yukarıda “Yükseköğretim Planlama ve Yönlendirme Kurulu”, onun altında YÖK ve “Yükseköğretim Kalite Kurulu” olacaktır demiştir. Başbakan başkanlığında, Bilim Sanayi, Kalkınma, Çalışma, Milli Eğitim, Sağlık, Maliye bakanları ve TOBB, TESK, TİSK gibi STK temsilcilerinin de olduğu bir üst yapı olarak öngörülmektedir. Saraç’ın vurgusuna göre üst kurul, istihdam ile ilgili Türkiye’nin uzun vadeli planlarına göre Yükseköğretim politikalarını tespit edecek ve YÖK’e bu politikaların uygulanma aşamasını bırakacak. YÖK’ün bu vesile ile hesap verebilir bir kurum olacağını belirten Saraç, Yükseköğretim Kalite Kurulu’nun bu sürecin çıktılarını bağımsız bir şekilde değerlendireceğini belirtmektedir (Çelik, 2016).

3. Sonuç

Türkiye’de, özellikle 1960’lı yıllar sonrası üniversite öğrenci hareketlerini baskılama ve üniversiteler üzerinde denetim sağlama üzerinden tartışılmaya başlanan üniversiteler neo-liberal yapısal dönüşümler çerçevesinde başka bir tartışma ortamına daha konu olmuşlardır: üniversite- sermaye ilişkisi ve eğitimin/bilimin piyasalaşması. YÖK üniversiteler üzerinde bir denetim ve baskı mekanizması oluşturması üzerinden darbe sonrası kurulan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak hem YÖK’ü hem de üniversitelerin yaşadığı dönüşümü neo-liberal küreselleşme üzerinden açıklamak, kapitalizmin özgüllüğünü oluşturan metalaşma ve artı değer sömürüsü mekanizmalarını görmezden gelmeye sevk edebilir. Elbette bugün yaşanan dönüşümler neo-liberal küreselleşmenin etkisini taşımaktadır. Ancak hem bilimin metalaşması hem de eğitimin metalaşması özellikle emek gücünü metalaştırma üzerinden analiz edilmelidir.

Sermaye üretim araçlarının verimliliğini artırarak görece artı değerini artırmaktadır. Küreselleşme Ar-Ge yatırımlarını uluslararasılaştırdığı gibi aynı zamanda bilimsel üretimin standartlaşması ve sermayenin nitelikli emek gücünü

bir çıktı mantığıyla sağlayacağı düzenlemeleri (bkz. Bologna Süreci) hayata geçirmektedir. Kapitalizmin fark yaratarak genişleyen yeniden üretimi mutlak artı değer ve görece artı değerini zorunlu kılarken emek gücünün nitelik kazanması yoluyla görece artı değerini daha da artırmayı hedeflemektedir. Ancak aynı zamanda sürekli hareket halindeki gelişim süreci, eski nitelik ve vasıfları kendi mantığıyla eskitmekte ve vasıfsızlaştırmaktadır. Bu da emek üzerinde ücret gibi baskılar oluşturmaktadır. Kapitalizm, yeniden üretim mekanizması ile eğitimde; ilkokuldan yükseköğretime kadar “beşeri sermaye” kavramına göre düzenlenmekte ve “yaşam boyu öğrenme” gibi kavramlarla tüm yaşamsal alanları yeniden üretmektedir. Kısılcacın bir tarafında kapitalizmin muazzam meta birikimi hedefi için emek gücünü metalaştırması diğer tarafında da YÖK-iktidar-devlet üzerinden yeniden üretimin kültürel, siyasal ve kurumsal altyapısı Üniversite’yi dönüştürmektedir.

Kaynaklar

- Apple W. Michael, 2012, “Eğitim ve İktidar”, Kalkedon Yayınları.
- Çetinsaya Gökhan, 2014, “Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası”, Yükseköğretim Kurulu Yayın No: 2014/2.
- Ercan Fuat, Kurt K. Serap, 2011, “Metalaşma ve İktidar Baskısındaki Üniversite”, SAV Yayınları.
- Ersoy Melih, Keskinok H. Çağatay, 2011, “YÖK’ün Üniversitelere İlişkin Gelişme Politikalarının Tarihsel Değerlendirilmesi”, 5. Üniversite Kurultayı, Ankara, ODTÜ.
- Narin Özgür, 2008, “Kapitalizm ve Bilimin Üretimi, Bilimsel Emek Sürecindeki Dönüşüm”, İktisat Dergisi, Sayı: 494-495, Mart-Nisan 2008, s. 25-39.
- Narin Özgür, 2012, “Bilimin Metalaştığı Bir Toplumda, Krizin Üniversiteleri, Üniversitelerin Krizi”; içinde; “Üniversite, Üniversitelerimiz, Üniversite Nereye?”
- Okçabol Rifat, 2011, “Cumhuriyet Eğitiminde Yapısal Dönüşümler ve KHK’lerle Yeniden Yapılanma”, Toplum ve Hekim, Kasım-Aralık 2011, Cilt 26, Sayı 6, 415-431.
- Şenses Fikret, 2009, “Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar”, İletişim Yay.
- Şenses Fikret, 2007, “Uluslararası Gelişmeler Işığında Yükseköğretim Sistemi: Temel Eğilimler, Sorunlar, Çelişkiler ve Öneriler”, ERC Working Papers 07/05.
- Şimşek Gizem, 2015, “Birikim Sürecinde Çifte Kavrulmuş Meta: Beşeri Sermaye”, SAV Yayınları.
- Yavuz Gülin, 2007, “Washington Uzlaşması’ndan Post-Washington Uzlaşması’na: Kalkınma Gündeminin Biçimlenişinde “Yeni Kurumcu İktisat” Etkisi”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt 18, Sayı 64, 23-44.
- İnternet Kaynakları*
- Çelik Murat, 2016, “Yetkilerimizi Devrediyoruz”, Gazete Vatan, 23 Ocak 2016, Er. Tar.: 17.06.2016 <http://www.gazetevatan.com/murat-celik-907758-yazar-yazisi--yetkilerimizi-devrediyoruz/>
- YÖK 2016, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yükseköğretim Kanunu (2547 sayılı), www.mevzuat.gov.tr